

Pleasen als instrument om lichte gemeenschappen te construeren

Hoeveel stellen hebben op dit moment een orgasme?, vraagt Amélie, hoofdpersoon in de film *Le fabuleux destin d'Amélie Poulain*, zich eenzaam in haar kamer af. Duizenden als je de erop volgende beelden en geluiden mag geloven. De geliefden ervaren een geluk dat niet voor Amélie is weggelegd.

Op haar televisie verschijnt het nieuws dat Lady Di is overleden. Amélie laat van schrik een dop vallen. Die rolt tegen een tegel waar een verborgen ruimte achter zit. Ze treft een rechthoekig blikje aan, een schat, ooit door een jongetje verstopt. Amélie's besluit staat vast: ze zal het blik aan de rechtmatige eigenaar teruggeven. Als hij wordt geraakt door de herinneringen die aan het blik kleven, zal ze zich in het vervolg met het leven van anderen bemoeien. De man treft het blik aan bij een telefooncel die toevalligerwijs rinkelt als hij voorbijloopt. Hij kan zijn ogen niet geloven en barst in tranen uit. Amélie voelt zich compleet gelukkig. Ze wordt overspoeld door menslievendheid. Mensen moeten gelukkig worden gemaakt! Zij zal daarvoor zorgen, maar dan zo dat niemand het merkt.

Amélie is iemand die het anderen naar de zin wil maken. Haar geluk bestaat uit het opvrolijken van het leven van de mensen om haar heen – althans degenen die haar bevallen. Met Kant in de hand kun je haar betrokkenheid op andermans geluk opvatten als een uitdrukking van goede wil. Amélie is een autonoom individu die haar geluk niet afhankelijk maakt van iets toevalligs als seks. Ze stelt zichzelf de wet omdat het geluk van anderen haar aangaat.

Maar waarom zou iemand zich bezighouden met het geluk van mensen die ze niet of nauwelijks kent? Kan iemand een ander gelukkig maken wanneer ze niets met elkaar delen? Amélie's achillespees wordt blootgelegd door haar buurman Dufayel. Hij verwijt haar dat ze laf is en zich daarom alleen met het geluk van anderen bezighoudt. Ze durft niet toe te laten dat iemand háár gelukkig maakt. In zijn interpretatie wordt Amélie's streven om mensen gelukkig te maken een vorm van grootheidswaan, een neurotische dwang om elke smet op het menselijk bestaan weg te poetsen. De motor wordt op gang gehouden door angst: angst voor het oncontroleerbare, toevallige en onzekere.

Of is dit alles te modern gedacht? Wordt Amélie simpelweg gedreven door een postmoderne, egoïstische

zucht naar kortstondige geluuksmomenten? Wanneer ze een blinde ongevraagd met zich mee sleurt, hem in rap tempo vertelt wat ze om zich heen ziet, om hem vervolgens weer even hard te laten staan, lijkt ze meer een opervlakkige, genotzoekende bambi dan een problematische neuroticus.

De film Amélie van regisseur Jean-Pierre Jeunet vormt de aanleiding om me af te vragen hoe het komt dat de waardering voor het gelukkig willen maken van anderen tanende is in de tegenwoordige westerse cultuur. De traditioneel vrouwelijke neiging *to please* wordt door velen ervaren als een neurotische en egoïstische bezigheid die tot beklemming en benauwenis leidt. Dat weerhoudt mij er niet van het omgekeerde te beweren: in een cultuur waarin traditionele verbanden geen bindingskracht meer hebben is het de-ander-naar-de-zin-willen-maken een belangrijk instrument om nieuwe gemeenschappen tot stand te brengen.

To please

Wat betekent het eigenlijk om het iemand naar de zin te maken? Opmerkelijk genoeg kennen we in het Nederlands geen woord waarmee we deze intentie aanduiden. Om dit hiaat te vullen zal ik een verbastering van het Engelse woord *to please* gebruiken: *pleasen*. Alsjeblieft zou je kunnen zeggen, maar dat ligt niet lekker in de mond. Plezieren is een andere mogelijke vertaling, maar het de-ander-naar-de-zin-maken omvat meer dan alleen plezier.

Pleasen betekent gelukkig maken, in verrukking brengen, tevreden stellen, bevredigen, iets geven dat de ander waardeert of dat van pas komt, iemand een goed humeur bezorgen, opvrolijken, blij maken, amuseren, vermaken, interesse bij de ander wekken, hem of haar plezierig onderhouden.¹ Er zijn vele manieren van pleasen, maar in alle gevallen gaat het erom dat men iemand iets geeft of brengt dat hem of haar belijft. Wil het pleasen effectief zijn dan moet aan een aantal voorwaarden zijn voldaan:

- *opmerkzaamheid*: degene die wil pleasen moet attent zijn op wat de ander nodig heeft, van pas komt of gelukkig maakt;
- *bereidheid*: degene die wil pleasen moet bereid en in staat zijn de ander het naar de zin te maken;
- *betrokkenheid op gevolgen*: degene die wil pleasen moet

betrokken zijn op de gevolgen van zijn of haar handelen (werkt het?);

- responsiviteit: de ander moet het aangereikte als iets plezierigs kunnen en willen accepteren.

Pleasen is daarmee een bij uitstek intersubjectief gebeuren, waarbij degene die het de ander naar de zin wil maken overigens ook een organisatie of institutie kan zijn. Analoog aan wat de Amerikaanse politicologe Joan Tronto over zorg heeft geschreven (1993, 105-108), gaat het bij het pleasen om aandacht voor wat de ander gelukkig zou kunnen maken, de bereidheid om daarvoor verantwoordelijkheid te nemen, betrokkenheid op de gevolgen van het handelen, en responsiviteit.

In het voorbeeld van het blik dat wordt teruggegeven zijn de vier voorwaarden keurig te onderscheiden: Amélie veronderstelt dat het de man gelukkig zal maken om het blik terug te vinden, daar wil ze zich voor inzetten, ze checkt of de man er ook werkelijk gelukkig van wordt, en haar handeling is geslaagd omdat de man een respons van geluk vertoont. Bij de blinde gaat het in de eerste fase al fout: de man heeft geen behoefte om door Amélie op sleeptouw te worden genomen. Daarmee is Amélie's besluit er acuut mee op te houden in feite de enige juiste handeling, hoe cru dat ook overkomt bij de kijker.

Pleasen in traditionele gemeenschappen

Pleasen is van oudsher gerelateerd aan vaste sociale verbanden. Men moet de ander kennen om in te kunnen schatten wat hem of haar gelukkig maakt. De eerste personen die men het naar de zin wil maken, zijn degenen van wie men houdt of met wie men dezelfde woon- of werkruimte deelt. Ouders zien graag dat hun kinderen gelukkig zijn, docenten willen interesse bij hun leerlingen wekken, werkgevers zien graag dat werknemers plezier in hun werk hebben. Pleasen is in dergelijke traditionele verbanden eenrichtingsverkeer: het bereiden van maaltijden, het aanzetten van de verwarming, het vertellen van verhalen, het op prikkelende manier overdragen van kennis en het bieden van een goede werksfeer zijn voorbehouden aan degene die pleast. Om zich goed te voelen heeft de pleaser een actieve respons nodig van de ontvanger, maar dat is dan ook genoeg. Kinderen, werknemers en leerlingen hoeven slechts te laten merken dat het pleasen werkt, ze hoeven niet iets vergelijkbaars terug te doen. Deze vorm van pleasen vindt haar hoogtepunt in de traditionele vrouwenrol: de vrouw die er genoeg in schept haar partner, kinderen, ouders, vrienden of collega's tevreden te stemmen of gelukkig te maken.

Waarom is het pleasen in diskrediet geraakt?

Jeunet's film leidde tot hoge aantallen bioscoopbezoekers, maar ook tot politieke controverses. In Frankrijk werd het Jeunet verweten dat de film inspeelde op de door rechts gekoesterde nostalgie naar een Frankrijk van de eenvoud - naar een samenleving waar mensen aardig zijn en het leven goed is. De engelachtige Amélie, die zich beweegt in een Montmartre waar criminaliteit, autoverkeer en arabieren afwezig zijn, zou de Fransen doen terugverlangen naar een Frankrijk dat niet meer bestaat (Kottman 2001). Pleasen lijkt een weinig passende strategie in een tijd en ruimte waarin mensen ontworteld zijn en als veelkleurige atomen naast elkaar leven. Pacificatie - het voorkomen van geweld en bevorderen van rust - klinkt politiek en moreel als een beter antwoord dan pleasen.

Los van Jeunet's film is pleasen in diskrediet geraakt door de idee dat pleasen vooral iets voor vrouwen is. Het feminisme van de tweede golf heeft kraakhelder aangevoerd dat het de-ander-naar-de-zin-willen-maken onlosmakelijk verbonden is met de ondergeschiktheid van vrouwen aan mannen (Sevenhuijsen 1996). In de context van een paternalistische samenleving leidt een moreel appel om het goede te doen en aardig voor de ander te zijn er daarom toe dat vrouwen meer pleasen dan gepleased worden.

Met Kants *Fundering voor de metafysica van de zeden* (1785) in de hand zou je kunnen zeggen dat dit geen probleem is: het gaat niet om de gevolgen van het pleasen, maar om de gezindheid van waaruit wordt gehandeld. De tegenstelling die het tweede-golf-feminisme veronderstelt tussen het nastreven van eigen geluk en andermans geluk, bestaat voor Kant niet. Als Amélie het pleasen doet vanuit een zelfgewild motief dan is zij de eerste die daarvan geniet. Dat de anderen daar gelukkiger van worden is mooi meegenomen. In theorie klinkt het goed, maar voor feministen was en is het een moeilijk te verteren gedachte dat vrouwen klaar zouden moeten staan voor anderen terwijl ze zelf niet door die anderen worden verwend of vermaakt.

De waardering voor het pleasen is ook afgenomen omdat deze in de tegenwoordige tijd als beklemmend wordt ervaren. Pleasen is een manier om anderen aan zich te binden, zoals elke eigenaar van een restaurant, café of warenhuis weet. In een geïndividualiseerde samenleving is dat acceptabel zolang deze bindingen geen belemmering vormen voor de individuele keuzevrijheid. Het individu moet het gevoel hebben dat hij of zij zelf heeft gekozen om bij deze geliefde te blijven, opnieuw in dit restaura-

rant te eten of zich voor deze werkgever in te zetten. Zodra zichtbaar wordt dat de eigen keuze geleid wordt door het pleasen, verliest het pleasen zijn bindingskracht. De veronderstelling dat pleasen altijd tot benauwenis leidt maakt dat degene die anderen gelukkig wil maken de verdenking op zich laadt dat hij bewust of onbewust mensen aan zich wil binden en hen wil vasthouden. Hij krijgt een negatief etiket opgedrukt - neuroticus, iemand met grootheidswaan - , omdat hij een bedreiging vormt voor de vrijheid van anderen.

In een geïndividualiseerde samenleving is betrokkenheid op anderen geenszins vanzelfsprekend. Waar het in een traditioneel gezin of een vast werkverband normaal is om datgene wat iemand als kind of leerling heeft meegekregen op zijn beurt aan een volgende door te geven, is dat voor degene die regelmatig van baan, partner of woonplaats wisselt veel minder normaal. Binnen flexibele relaties en werkverbanden mag degene die wat doet voor een ander, van diezelfde ander wat terugverwachten. Een volgende relatie of collega weet immers niet dat er eerder een goede daad is verricht. Door het verdwijnen van vaste verbintenissen ontstaat een moraal van wederkerigheid: de een wil het de ander naar de zin maken op voorwaarde dat de ander dat op een volgend moment voor haar doet. Ouders nemen geen genoegen met een dankjewel: zij verwachten iets terug van hun kinderen. Leraren zijn niet tevreden met een leergierige respons: ze willen hoge citoscores en een goed salaris. Voor werkgevers is verbetering van de werksfeer pas waardevol als deze ook tot hogere productiviteit leidt.

Waarom zou een individu in een context waarin het woord gemeenschap elke duurzaamheid heeft verloren, investeren in het geluk van anderen als dat niets anders oplevert dan tevredenheid over dat men iemand gelukkig wil maken? Waarom zou een autonome 21^e-eeuwse man of vrouw het anderen naar de zin willen maken, als dat zijn of haar positie ten opzichte van anderen niet verbetert of geen beter resultaat of hogere productie oplevert?

Pleasen in lichte moderniteit

Het minder hecht worden van gemeenschappen heeft er niet toe geleid dat elke vorm van gemeenschap is verdwenen. Integendeel, het verlangen bij een gemeenschap, netwerk of groep te behoren is groter dan ooit te voren, stellen sociologen als Giddens (1991) Bauman (2000) en Duyvendak & Hurenkamp (2004). Juist omdat mensen niet meer vanzelfsprekend ergens bij horen, zijn ze zelf de motor achter hun sociale relaties geworden. Gemeen-

schappen, groepen, kringen, verbindingen en netwerken zijn niet gegeven, ze moeten worden gecreëerd door het individu. 'Individualisering is een dwang, een paradoxale dwang tot een nieuwe vormgeving, tot zelfvormgeving, zelfscenering, niet alleen van de eigen biografie, maar ook van verbindingen en netwerken', schrijft de Duitse socioloog Beck (1993, 152). Ergens bijhoren wordt van een feitelijkheid een behoefte die door het individu zelf moet worden bevredigd.

Amélie is in die zin een kind van haar tijd. Haar gedrag is niet gericht op een herstel van traditionele samenlevingsvormen, maar wel op het creëren van een context waarin de toevallige voorbijgangers in haar leven het naar de zin hebben. Op die manier ensceneert ze een werkelijkheid die voor haarzelf prettig aanvoelt. Zo zorgt ze in haar functie als barmeisje dat de man die dagelijks chagrijnig in het café zit verliefd wordt op de zenuwzieke vrouw achter de sigarettenbalie. Dat verhoogt de sfeer - hoewel het van korte duur is.

Amélie's pleasen is daarom een fragiele bezigheid. Het is zeer van het toeval afhankelijk of ze erin slaagt anderen gelukkig te maken en daarmee zelf deel te worden van een werkelijkheid waarin mensen het prettig met elkaar hebben. In de lichte moderniteit waarin we leven, vergt pleasen daarom de nodige subtiliteit en durf. In plaats van risico's uit te sluiten, zoals in het pacificeren gebeurt, zijn risico's redenen om opnieuw en nog subtieler te onderzoeken hoe het leven van anderen op te vrolijken. Het vraagt dat het risico op falen wordt geaccepteerd als een gewone kwaliteit van het menselijk bestaan waar flexibel mee moet worden omgegaan. De intentie om te pleasen - weergegeven in de eerste twee voorwaarden - is niet genoeg om een werkelijkheid te ensceneren waarin het prettig is om relaties aan te gaan en nieuwe gemeenschappen te vormen. Het pleasen kan pas effectief zijn als de pleaser betrokken is op wat het pleasen teweeg brengt en als degenen die gepleased worden een respons vertonen die klopt. In een geïndividualiseerde samenleving heeft het pleasen slechts dan bindingskracht als het de ander inderdaad gelukkig maakt, past of tevreden stemt. Degene die het de ander naar de zin wil maken heeft daar echter geen controle over. Pleasen kan jammerlijk falen - je kunt moreel geluk of pech hebben, om met politiek filosoof Donna Dickenson (2002) te spreken -, maar dat hoeft niet erg te zijn als de pleaser zich daarvan rekenschap geeft en bereid is zijn of haar handelen steeds opnieuw aan te passen aan de nieuwe situatie.

Tot slot

In de Volkskrant werd *Le fabuleux destin d' Amélie Poulain* 'een onbeschaamde crowdpleaser' genoemd (Ockhuysen 2001). De suggestie is dat als je de massa kent, je het haar eenvoudig naar de zin kunt maken. Mijns inziens ligt het subtieler: net als Amélie creëert Jeunet met het vertonen van zijn film een context of praktijk waarin mensen elkaar op een prettige manier ontmoeten en elkaar tijdelijk vinden in hun gezamenlijke afkeer of plezier in de film. Ze vormen voor de duur van de film of het terrasje achteraf een lichte gemeenschap. Het pleasen komt daarmee niet voort uit een gedeelde praktijk, maar is een instrument om nieuwe – vaak lichtere – gedeelde praktijken te creëren.

Noot

- 1 De Oxford Thesaurus (Urdang 1997) geeft als synoniemen voor het werkwoord *to please*: *to delight, gratify, satisfy, content, suit, humour, cheer, gladden, amuse, divert, interest, entertain*. Deze synoniemen hebben op hun beurt meerdere betekenissen. Daarnaast heeft *to please* de betekenis van *prefereren, willen, wensen, kiezen (to like, prefer, choose, desire, want, see fit, wish, will, elect)*.

Literatuur

- Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Ulrich Beck (1993). *Die Erfindung des Politischen. Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Dickenson, D. (2002) *Risk and Luck in Medical Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Duyvendak, J. W., Hurenkamp, M. (red.) (2004) *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Uitgave van TSS, Tijdschrift voor de Sociale Sector.
- Kant, I. (1997¹⁷⁸⁵) *Fundering voor de metafysica van de zeden*. Amsterdam: Boom.
- Kottman, P. (2001) Grijze lichten maak ik blauw; Cineast Jean-Pierre Jeunet over 'Amélie'; 'Sinds wanneer zijn nostalgie en romantiek fascistoïde?' NRC Handelsblad 7 december 2001, sectie CS, p. 26.
- Ockhuysen, R. (2001) Toen was geluk nog heel gewoon. De Volkskrant, 1 november 2001, Kunst Katern, p. K 34.
- Sevenhuijsen, S. (1996) *Oordelen met zorg. Feministische essays over recht, moraal en politiek*. Amsterdam: Boom.
- Tronto, J. (1994). *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethic of Care*. New York: Routledge.
- Urdang, L. (1997) *The Oxford Thesaurus. Second Edition*. Oxford: Clarendon Press.